

Ranskan oikeakielisyyksymyksiä

»Hetkenä, jolloin ranskan kieli on uhattuna monella rintamalla — sanomalehdistön, radion, hallinnon ja tekniikan taholta — on niiden velvollisuus saattaa äänensä kuuluville, jotka ovat tutkineet kielemme rakennetta sen menneissä ja nykyisissä vaiheissa sekä eritelleet sen erikoisluonteen moninaisia tekijöitä.» Nämä sanat, jotka eivät ole vailla yleistä kantavuutta, lausuu vuonna 1954 ilmestyneen »Le guide du bon usage» (Hyvän kielenkäytön opas) -kirjaisen esipuheessa Albert Dauzat, tunnettu leksikologi sekä murteen- ja paikannimientutkija, »Le français moderne» (vastaa likipitään »Virittäjää») ja »Revue internationale d'onomastique» -aikakauskirjojen toimittaja. Omasta puolestaan Dauzat lupaa antaa tässä ranskalaisille tarkoitettussa oppaassaan »vain neuvoja, mutta järkiperaisii neuvoja välttämään yhtä hyvin aiheettomia uudistuksia ja kielivirheitä kuin ahdasta purismia, joka olisi omiaan kivettämään kielemme liikku-mattomaksi». Ranskassahan on ollut, historiallisten olojen ansiosta, jo vuosisatoja harvinaisen yhtenäinen ja muodoiltaan kiteytynyt yleiskieli, normin antajina ensin hovi, sitten Ranskan Akatemia, jonka tehtäviin alun alkaen kuului kielen puhtauden vaaliminen. Akatemian merkitys kielen alalla on kuitenkin vähenemistään vähennyt. Sen sanakirja (ensimmäinen painos v. 1694, viimeinen 1932) on puristinen ja epätieteellinen, ja Akatemian istunnoissa uudissanojen kohtalosta langetetuilla päätöksillä (tavallisesti sanan jo aikoja vakiinnuttua yleiseen käyttöön) on enää tuskin muuta kuin kuriositeettiarvo. Oikeakielisyyden tarpeita varten perusti laajasta ranskan kielen historaastaan tunnettu Ferdinand Brunot

v. 1937 kielitoimiston, *Office de la langue française*, joka kumma kyllä ei jaksanut elpyä sodan jälkeen. Harastus kielen kysymyksiä kohtaan on kuitenkin Ranskassa yhtä vireä kuin Suomessa. Jokainen arvostaan kiinnipitävä ranskalainen päivälehti julkaisee oikeakielisyysspalstaa tai vastaa lukijain lähettämiin kieltä koskeviin kysymyksiin ammattimiesten kynällä. Niinpä »Le Monde» on julkaissut vuodesta 1947 lähtien sarjaa »Défense de la langue française» (ranskan kielen puolustusta), jonka alla on Albert Dauzat'n nimi. Näistä kirjoituksista on koottu yllä nimetty kielenopas.

Missä määrin voidaan yleistä kielenkäyttöä ohjata? — Kokeneena kielimiehenä Dauzat ei kuvittele tässä suhteessa liikoja. Vain yleisesti vakiintumattomia sanoja tai sanontoja voidaan kielestä karsia; sitä paitsi, Dauzat väittää, ammattimiestä ei kuulla näissä asioissa enää yhtä au-liisti kuin vielä vuosisadan alussa. Itse asiassa kirjoittaja edustaa varsin suvaitsevaa kantaa. Samalla kun hän päättävästi torjuu »englantilaisen vaaran», turhat ja rumat angli-simit, hän kelpuuttaa sellaiset enem-män tai vähemmän vakiintuneet lainat kuin *snob*, *slip*, *pull-over*, *pipeline* (viimeksi mainittu ranskalaisit-tain äännettynä, vastoin Petit Larous-sen merkintää), niinkään verbien *contrôler* ja *réaliser* uudet sivumerki-tykset 'vallita' ja 'oivaltaa'. Toisaalta Dauzat tuomitsee 1600-luvun puris-teilta periytyvän »kielen malthusia-nismin», periaatteellisen vastahankai-suuden kaikkiin neologismeihin näh-den. Se ilmenee varsinkin johdannais-ten alalla. Ranskan kielen foneettinen rakenne, äänteiden pitkälle mennyt kuluminen (vrt. *eau* < *aqua*, *père* <

patre, œil < oculu) on myötävaikuttanut ranskan derivaatiopulaan. Johdannaisten puutteessa on turvaututtu latinaan: *aquatique, paternel, oculaire* . . . Mutta siitäkään ei ole aina apua: miten nimittää esim. 'rautatieläistä', kun *chemin de fer* -sanaan ei käy liittäminen johtopäätettä? Ratkaisu saatiin kansankielestä muodossa *cheminot* (kun taas vastaava adjektiivi lainattiin italiasta: *ferroviaire*). On mielenkiintoista lukea Dauzat'n kirjasta, että »pelastuksen [ranskan derivaatiopulaan] tuo varmaan kansa tai keskitason ranskalainen, jolla on täsmällinen ja selkeä kielen ja sanan taju». Esimerkkeinä mainitaan viime vuosikymmeninä vakiintunut *poster* 'postittaa' ja uutukainen *rechuter* 'sairastua uudelleen', kätevämpi kuin *faire une rechute*, josta vanholliset piirit, lääkäritkin, näyttävät olevan vastahakoisia luopumaan. Erityisen kipeänä tuntuu äsken mainittu pula feminiinisten tekijännimien kohdalla. Missä italialainen sanoo luontevasti *professoressa, autrice, poetessa, pittrice*, ranskassa on vain (*femme*) *professeur, (femme) auteur*, ja *poetesse* on sävyllään ivallinen, *peintresse* leikillinen. Omituista, mutta psykologisesti selitettävää on, että naiset itse ovat vastahangassa: heille ei kelpaa vanha *avocate* 'naisasianajaja' eikä kansan suussa yleinen *doctoresse*. Seurauksena on sellaisia solesismeja kuin *madame le docteur*, jopa *la docteur*! Mikä sitten neuvoksi? »Ranskan kieli tarjoaa kyllin keinoja, joiden turvin kieliopin karit voidaan kiertää», neuvoo Dauzat.

Kuten tunnettua, ranskan verbien indikatiivin preteriti (*passé défini* t. *simple*) samoin kuin konjuktiivin imperfekti ovat puhemieheltä tyyten kadonneet, ja nykyinen kirjakielikin pyrkii rajoittamaan niiden käytön eräiden keskeisten verbien kol-

mansiin persooniin. Antoine Meillet kirjoitti v. 1909, että preteriti tuntui hänestä »barbaariselta tai pedanttilta», ja keskustelussa kuultuna tai tuttavallisessa kirjeessä luettuna se vaikutti erittäin vastenmieliseltä. Muuan toinen ranskalainen lingvisti, Marcel Cohen, joka kielen asioissa kernaasti vetoaa Staliniin, julistaa kirjassaan »Grammaire et style» (ilmestynyt v. 1954) luopuneensa omalta kohdaltaan niin hyvin preteritin kuin konjuktiivin imperfektin käytöstä sekä puheessa että kirjoituksessa. Kaikki Ranskan kieliemiehet eivät ole yhtä radikaaleja. Dauzat kehottaa opettamaan preteritin muodot ainakin varttuneille lapsille (muutenhan he eivät voisi lukea maansa klassikkoja) ja käyttämään sitä ylätyylissä. Pontevammin preteritin puolesta esiintyy »Vie et Langage» -aikakauskirjan 1955-v:n heinäkuun numerossa Aurélien Sauvageot. *Passé simplen* katoaminen, sanoo hän, merkitsee erään tempuskategorian menettämistä, siis viime kädessä ajattelumme köyhtymistä; ei ole yhdentekevää sanommeko *je lus la lettre* vai *j'ai lu la lettre*. Toisaalta, Sauvageot jatkaa, ei ole enää puolustettavissa kielentutkijan »objektiivinen» syrjästäkatsojan asenne kielen kehitykseen nähden. Monien kielten esimerkki osoittaa, että kielen keinoja voidaan täydellistää ja sen kokemia vaurioita korjata. »Unkari luo itselleen pluskvamperfektin, suomi futuurin, viro superlatiivin . . . Miksi me emme pelastaisi preteritiämme?» hän huuhahtaa. Ja hän on kyllin optimistinen uskoakseen, että jos muutamat tuhannet ranskalaiset päättäisivät palauttaa tuon aikaluokan kunniaan, sen käyttö yleistyisi jälleen kymmenessä vuodessa. Vielä monimutkaisempi on tilanne konjuktiivin imperfektin kohdalla. Sitä-

kään Dauzat ei halua heitettävän yli laidan, vaan hän soisi sen säilytettävän etenkin kolmansissa persoonissa ilmaisemassa eräitä täsmällisiä vivahduksia. Entä sitten muissa persoonissa? Miten on sanottava menneeseen aikaan siirrettynä: *Que voulez-vous que nous fassions?* Klassillisen kielten *Que voulez-vous que nous fissions?* kuulostaa pedantilta ellei peräti naurettavalta, kun taas *Que vouliez-vous que nous fassions?* on Dauzat'n korvassa kielivirhe. Ei siis auta jälleen muu kuin kiertäminen. — Moisia suo

siellä vetelä täällä -tapauksia — joita muuten englantikin tuntee — esiintyy tuskin muualla kuin vanhojen sivistyskielten »demokratisoitumisen» vaiheessa.

Niin toisenlaisia kuin ranskan oikeakielisyyksymykset ovatkin kuin omamme, hyväksyemme periaatteessa ranskalaisten lingvistien asenteen: suvaitseva, ohjaileva ja rohkaisevakin ilmaisuja kartutettaessa, vanhasta kiinni pitävä silloin, kun siitä luopuminen merkitsee köyhtymistä.

VEIKKO VÄÄNÄNEN